

ศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนา

The Potential of Achieving Enlightenment for Paṭisandhivīññāṇa Beings in Buddhism

วัชรินทร์ ปิยธัมโม¹ , ดวงจันทร์ कुตตลีโล² , วิโรจน์ อินทนนท์³ , พูนชัย ปันธิยะ⁴

Watcharin Piyadhammo¹ , Phramaha Duangchan Kuttasillo² , Virot Inthanon³ , Poonchai Pantiya⁴
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ 139 ถ.สุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus, 139 Suthep Road, Muang, Chiang Mai 50200

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนา” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาปฏิสนธิวิญญาณในพระพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษากรรมที่นำสัตว์ไปสู่ปฏิสนธิในภพภูมิต่าง ๆ และ (3) เพื่อศึกษาศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาอ้างอิงจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและหนังสือวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยพบว่า ประเภทแห่งปฏิสนธิวิญญาณ มี 4 อย่าง (1) ปฏิสนธิในอบาย (2) ปฏิสนธิในกามสุคติ (3) รูปาวจรปฏิสนธิ (4) อรูปาวจรปฏิสนธิ ศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพุทธศาสนา แยกตามภูมิชั้นได้อีก 4 ประเภท คือ (1) พระโสดาบัน ได้แก่ ผู้ที่บรรลุธรรมสามารถกำจัดกิเลสบางอย่างได้อย่างเด็ดขาดกิเลสเหล่านี้ เรียกว่า “สังโยชน์” (2) สกทาคามี คือ ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ละสังโยชน์ เบื้องต่ำ 3 ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วย คือ กามราคะ หมายถึง ความพอใจในกาม คือ การความเพลินในการได้เสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่น่าพอใจ และปฏิষะ (3) อนาคามี คือ ผู้ไม่มาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง และ (4) พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ประการ

คำสำคัญ : ศักยภาพของการบรรลุธรรม, ปฏิสนธิวิญญาณสัตว์

¹ นักศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

² พระมหา ดร. ภาควิชาพระพุทธศาสนา

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาพระพุทธศาสนา

⁴ รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

This dissertation entitled “The Potential for Enlightenment of Beings with Rebirth Consciousness in Theravada Buddhism ” is of three objectives as (1) to study the fertilization spirit in Theravada Buddhism; (2) to study dentistry at the animals to fertilize the worlds landscape heterogeneity; and (3) to study the potential enlightenment of the animals conceived in Theravada Buddhism, which is documented by research studies, according to Buddhist scriptures and scholarly books of other luminaries. which is documented by research studies, according to Buddhist scriptures and scholarly books of other luminaries.

The result revealed that there are four types of **Paṭisandhiviññāṇa**: rebirth consciousness viz., **Apāyabhūmi**: the states of misery, **Kāmasugatibhūmi**: Sensuous blissful planes, **Rūpāvacara-bhūmi**: Form Planes and **Arūpāvacara-bhūmi**: formless planes. The potential of achieving Enlightenment for **Paṭisandhiviññāṇa** beings in Buddhism can be classified into 4 levels as: 1) **Sotāpanna** or Stream-Enterer is the one who has eliminated 3 **Samyojana** or fetters viz., **Sakkāyadiṭṭhi**: personality-view, **Vicikicchā**: doubt and **Sīlabbataparāmāsa**: adherence to rules and rituals. 2) **Sakadāgāmi** or Once-Returner is the one who has eliminated 5 **Samyojana** viz., **Sakkāyadiṭṭhi**: personality-view, **Vicikicchā**: doubt and **Sīlabbataparāmāsa**: adherence to rules and rituals, **Kāmarāga**: sensual lust and **Paṭigha**: repulsion 3) **Anāgāmi**: Non-Returner is the one who has eliminated the **Orambhāgiya Samyojana**: lower fetters and reborn and attain enlightenment in Brahmaloaka or the Brahma world. 4) **Arahanta**: the Worthy One is the one who has fully eliminated the **Samyojana**.

Key words : Potential of Achieving Enlightenment, **Paṭisandhiviññāṇa** Beings

บทนำ

กำเนิดครั้งแรกของสัตรว์ เรียกว่า ปฏิสนธิการปฏิสนธิวิญญาณของสรรพสัตรว์ แต่ละชนิด แต่ละคน หรือแต่ละประเภทน่า จะมีศักยภาพที่แตกต่างกัน ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในปุคคัลบัญญัติว่า “ภพพาคมนะ บุคคลที่สามารถบรรลุธรรมได้ และอภพพาคมนะ” บุคคลที่ไม่สามารถบรรลุธรรมได้⁵ แม้แต่พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลาย ก็ได้เคยกล่าวถึงการปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ของเราว่า “พระโพธิสัตว์จุติจากหมู่เทพชั้นดุสิต แล้วเสด็จลงใน พระครรภ์ ในกาลใดในกาลนั้น หมื่นโลกธาตูก็ไหว แผ่นปฐพีก็ไหว” พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบาย พระสังคีติกาจารย์ว่า “พระโพธิสัตว์ทรงมีสติสัมปชัญญะ เมื่อลงสู่พระครรภ์ของพระพุทธรามารดา ทรงถือปฏิสนธิโดยนักษัตรฤกษ์ เดือนอาสาฬหะหลัง ในดิถีเพ็ญอาสาฬหะด้วยมหาวิปากจิตที่เป็นเช่นเดียวกับกุศลจิต อสังขาริกที่สหระคด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณ อันมีเมตตาเป็นบุรพภาคในบรรดาปฏิสนธิจิต 19 ดวง”⁶ การที่พระโพธิสัตว์ของเรา ปฏิสนธิหรือมีปฐมจิต หรือปฐมวิญญาณที่ประกอบด้วยปัญญา (ญาณ-สัมปยุตจิต) อันมีศักยภาพ ย่อมมีผลต่อการบรรลุพระสัมโพธิญาณ จะเห็นได้ว่า วิญญาณหรือจิตของสรรพสัตรว์นั้นมีลักษณะเกิดตาย ซ้ำแล้วซ้ำเล่า เป็นปรากฏการณ์ที่ววนไม่มีที่สิ้นสุด แม้พระบรมโพธิสัตว์ของเราก่อนออกผนวช ก็เห็นปรากฏการณ์ที่เทวทูตทั้ง 4 พระองค์จึงทรงแสวงหาทางที่จะทำลายวงจรแห่งการเกิดตายนี้ เมื่อทรงตรัสรู้แล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทราบประจักษ์แก่พระทัยว่า วิมุตติมรรคที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ค้นพบ ยากที่จะสอนให้

สรรพสัตรว์รู้ได้ จึงทรงพิจารณาว่า 3 เหล่าอีก ได้ทรงทราบว่า ศักยภาพของสรรพสัตรว์มี 3 ระดับด้วยกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมได้และไม่สามารถที่จะรู้ธรรมได้ จึงแสดงธรรมโปรดสรรพสัตรว์ให้ได้รู้ธรรมตามสภาพของตน หมายความว่า มนุษย์และสรรพสัตรว์ที่ปฏิสนธิเป็นพลันนั้น ย่อมมีเหตุปัจจัยส่งผลให้มาเกิดแล้วเหตุหรือกรรมชนิดใดที่แยกประเภทว่าเกิดเป็นสัตรว์ คือ อบายมนุษย์ เทวดา และพรหม จนทำให้ปฐมจิตหรือปฏิสนธิวิญญาณมีศักยภาพต่อการพัฒนาจิตที่มีอำนาจนำไปสู่ความเจริญจนถึงขั้นบรรลุธรรมได้

ดังนั้นผู้วิจัย มีความสนใจที่จะศึกษา ศักยภาพในการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตรว์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ในประเด็นประเภทแห่งปฏิสนธิวิญญาณสัตรว์ และศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตรว์ในพุทธศาสนา ย่อมสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ มรรค ผล นิพพาน ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปฏิสนธิวิญญาณสัตรว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษากรรมที่นำสัตรว์ไปสู่ภพภูมิที่สามารถบรรลุธรรมได้
3. เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตรว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

⁵ อภ.ป. (ไทย) 36/12-13/1.

⁶ ชุ.พุทธ.อ. (ไทย) 3/3/145.

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยที่ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยในเรื่อง การบรรลุลหธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเด็นความหมาย ลักษณะ ประเภท และกรรมของปฏิสนธิวิญญาณในภพภูมิต่าง ๆ ที่มีอำนาจในการพัฒนาจิตไปสู่ความเจริญจนถึงขั้นบรรลุลหธรรมได้ อันจะเป็นประโยชน์ที่ทำให้ข้อเท็จจริงปรากฏเป็นหลักฐาน และสามารถนำมาใช้ให้เกิดเป็นสัมมาทิฐิในชีวิตต่อไป

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่เป็นชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. การวิเคราะห์ข้อมูล การอ่านวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่เป็นชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. การสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเขียนงานวิจัย การแปลความหมายข้อมูล และรายงานผลการวิจัย เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยแปลความหมายข้อมูลจากหลักฐานและเอกสาร ค้นหาคำตอบอย่างมีขั้นตอนพร้อมทั้งเสนอผลที่ได้จากการวิจัย และรายงานผลการวิจัยในเชิงพรรณนาตามขั้นตอน ดังนี้

1) ในขั้นตอนการศึกษาเรื่องปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 และ 2 นำมาวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล จัดการข้อมูล เรียบเรียงข้อมูล จากขั้นตอนดังกล่าวผ่านความหมาย ลักษณะ และประเภทของปฏิสนธิวิญญาณในภพภูมิต่าง ๆ

2) ในขั้นตอนการศึกษาเรื่อง กรรมที่นำสัตว์ไปสู่ภพภูมิที่สามารถบรรลุลหธรรมได้

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 และ 2 นำมาวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล จัดการข้อมูล เรียบเรียงข้อมูล จากขั้นตอนดังกล่าวผ่านความหมาย ลักษณะ ประเภทของกรรม และการทำงานของกรรมที่จำแนกสัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ ที่สามารถบรรลุลหธรรมได้

3) ในขั้นตอนการศึกษาเรื่อง การบรรลุลหธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล จากขั้นตอนที่ 1 และ 2 นำมาวิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล จัดการข้อมูล เรียบเรียงข้อมูล จากขั้นตอนดังกล่าวผ่านหลักการบรรลุลหธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

4) ในขั้นตอนเตรียมการบูรณาการจากขั้นตอนที่ 1 ถึงขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยได้เรียบเรียงจัดการทำร่างผลวิจัยในเรื่อง การบรรลุลหธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทตรวจสอบองค์ความรู้ ปรับปรุงองค์ความรู้ และนำเสนอองค์ความรู้

ผลการศึกษา

ผลของการศึกษาพบว่ากรรมที่นำสัตว์ไปสู่ภพภูมิที่บรรลุลหธรรมได้ ได้แก่กุศลกรรมอันจะนำสัตว์ไปสู่การบรรลุลหธรรมของการปฏิสนธิวิญญาณในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท 3 จำพวก คือ (1) ตีเหตุกุปุณฺชนที่ปฏิสนธิในกามสุคติด้วยกุศลเหตุ 3 ประการ คือ ได้ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และบรรลุลหธรรม (2) ตีเหตุกุปุณฺชนที่ปฏิสนธิในรูปภูมิด้วยกุศลเหตุ 3 ประการ คือ ได้ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม และบรรลุลหธรรม และ (3) ตีเหตุกุปุณฺชนที่ปฏิสนธิในอรุณภูมิด้วยกุศลเหตุ 3 ประการ ไม่สามารถฟังธรรมได้เพราะขาดสภาวะของรูปและบรรลุลหธรรมไม่ได้ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ปฏิสนธิวิญญานสัตว์ในพระพุทธรูป
ศาสนาเถรวาท

การกำเนิดครั้งแรกของสัตว์ เรียกว่า ปฏิสนธิ การปฏิสนธิวิญญานของสรรพสัตว์ แต่ละชนิด แต่ละคนหรือแต่ละประเภทมี คักยภาพที่แตกต่างกัน ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ใน บุคคลบัญญัติว่า บุคคลที่สามารถ บรรลุธรรมได้ และบุคคลที่ไม่สามารถบรรลุ ธรรม ตัวอย่างเช่นการปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ ได้จุติจากหมู่เทพชั้นดุสิต แล้วเสด็จลงใน พระครรภ์ด้วยมหาวิปากจิตที่เป็นเช่นเดียวกับ กุศลจิต อสังขาริกที่สหระคด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ อันมีเมตตาเป็นบุรพภาค ใน บรรดาปฏิสนธิจิต 19 ดวง การที่พระโพธิสัตว์ ได้ปฏิสนธิหรือมีปฐมจิต หรือปฐมวิญญานที่ ประกอบด้วยปัญญา อันมีคักยภาพ ย่อมมีผล ต่อการบรรลุพระสัมโพธิญาณ ส่วนสัตว์ที่มี วิบากกัน คือ ปฏิสนธิวิญญานที่ไม่มีปัญญา ย่อมทำให้สัตว์นั้น ๆ ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ ในชาตินั้น ๆ

ปฏิสนธิวิญญาน หมายถึง จิต พร้อม เจตสิกและกัมมชรูป ดวงแรกของของสัตว์ใน ภาวะปัจจุบันอันเกิดสืบเนื่องมาจากจุติจิตใน อดีตชาติที่ผ่านมา มีลักษณะเป็นนามธรรม ชนิดหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติรู้ชัดในอารมณ์ กรรม กรรมนิมิต คตินิมิตอารมณ์ ซึ่งทำหน้าที่เชื่อม ต่อจากอดีตชาติ คือจุติจิต หรือที่เรียกว่า เกิดใหม่คือดวงแรกในภพใดภพหนึ่ง เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญานหรือปฏิสนธิจิต และจิตที่เกิด ต่อจากปฏิสนธิจิต ก็เรียกว่า ภวังคจิต⁷ คือ จิตที่รักษารูป ไม้ให้ลื่นไปจากภพปัจจุบันนี้ ปฏิสนธิวิญญานของแต่ละสัตว์นั้น ภาพหนึ่ง

หรือชาติหนึ่งย่อมเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น จิตชนิดเดียวกันที่เกิดขึ้นก็เรียกว่า ภวังคจิต และเมื่อเกิดดวงสุดท้ายก็เรียกว่า จุติจิต และมี อารมณ์อย่างเดียวกันในชาติหนึ่ง

2) กรรมที่นำสัตว์ไปสู่ภพภูมิที่ สามารถบรรลุธรรม

เมื่อปฐมจิตของมนุษย์หรือสัตว์เกิด ขึ้น ชีวิตของสรรพสัตว์จึงเริ่มต้นขึ้น พระสัมมา สัมพุทธเจ้าตรัสการเป็นไปของชีวิตของสัตว์ ต้องประกอบด้วยการม ปฏิสนธิวิญญาน และ เหตุแห่งกรรมและปฏิสนธิวิญญานคือโลภะว่า กรรมเป็นเหมือนนาข้าว วิญญาน เป็นเหมือน เมล็ดข้าวเปลือก ตัณหา เป็นเหมือนยางใน เมล็ดข้าว ดังนั้น มนุษย์และสรรพสัตว์จึงต้อง อาศัยองค์ประกอบทั้ง 3 คือ (1) กรรมดี กรรมชั่ว ที่ทำแล้วในอดีตภพที่พร้อมส่งผล (2) ปฏิสนธิ วิญญาน (3) ตัณหา คือ โลภะเจตสิกที่มีพลัง สะสมอยู่ในจิตเป็นตัวสืบต่อ หรือที่เรียกว่า สมุทัยสัจจะ เหตุให้เกิดทุกข์มีอยู่จริง ได้แก่ ภาวตัณหา

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ถือกำเนิดในจำพวก ซลาพุชะ คือเกิดในครรภ์ ที่บิดามารดาอยู่รวม กันมา มารดามีระดู และมีสัตว์มาเกิด เป็น องค์ประกอบที่สนับสนุนให้มนุษย์เกิดมาและ มีวิวัฒนาการเป็นลำดับมา เมื่อสิ้นอายุขัยการ เกิดใหม่ของมนุษย์นั้นมิได้ตณหาและอริชชาเป็น ปัจจัยขับเคลื่อน แต่จะเกิดในภพใดภูมิหนึ่ง หรือมีสภาพเป็นอยู่อย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับกรรม ของแต่ละบุคคลเหนี่ยวนำให้เป็นไป ฉะนั้น ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่สามารถขจัดตณหาและ อริชชาได้ ตราบนั้นการเวียนว่ายตายเกิดหรือ การท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏของมนุษย์ก็ไม่มี จบ กำหนดเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่ได้ เว้น แต่ว่าจะสามารถขจัดอริชชาและดับตณหา ให้สิ้นไป คือบรรลุพระนิพพานนั่นเอง กองล้อ แห่งวัฏฏะจึงจะสิ้นสุดลง ดังพระสารีบุตรได้

⁷ อนุรุทธาจารย์เถระ, พระคันธสาราภิวังศ์ แปล, **อภิธัมมัตถสังคหะ**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยราย วันกราฟฟิค เพลท, 2546), หน้า 66.

สนทนาศรรรมกับพระมหาโกฏฐิกะที่ปรากฏใน มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ว่า การเกิดในภพใหม่ต่อไป มีได้อย่างไร เพราะความยินดียิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกีดกัน มีต้นเหตุเป็นเครื่องผูกพันไว้ การเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้อย่างไร การเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีได้อย่างไร เพราะอวิชชาสิ้นไป เพราะวิชชาเกิดขึ้น และเพราะต้นเหตุดับไป การเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ไม่มีได้อย่างไร⁸

3) การปฏิสนธิวิญญานสัตว์ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท

คำว่า ปฏิสนธิวิญญาน กับ จิต มีความหมายเหมือนกัน กล่าวคือจิตนั้นมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ได้แก่ จิต มโน มานัส หทัย ปันตะระ มนะ มนายตนะ มนินทริยวิญญาน วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุ ชื่อของจิตทั้ง 10 ประการดังกล่าว นี้จะมีลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน เป็นไวพจน์ คือชื่อที่ใช้แทน จิต ซึ่งมีความหมายเหมือนกันโดยอรรถ แตกต่างกันโดยพยัญชนะ แต่ที่เรียกชื่อไปต่าง ๆ กันนั้น ก็เพราะหน้าที่การทำงานไม่เหมือนกัน คือ

1. รับ (เวทนา)
2. จำ (สัญญา)
3. คิด (สังขาร)
4. รู้ (วิญญาน) ดังพุทธพจน์ว่า “ตถาคตเรียกสิ่งนี้ว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญานบ้าง จิตเป็นต้นนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดทั้งคืนและวัน เปรียบเหมือนลิงเมื่อเที่ยวไปในป่า เล็กและป่าใหญ่จับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้นแล้ว ย่อมจับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งนั้นแล้วย่อมจับกิ่งอื่นต่อไป ฉะนั้นตถาคตจึงเรียกสิ่งนี้ว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญานบ้าง จิตเป็นต้นนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดทั้งคืนและวัน⁹

ปฏิสนธิวิญญาน¹⁰ จำแนกได้ 4 อย่าง ได้แก่

1. อบายปฏิสนธิ ปฏิสนธิในอบาย คือ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก กัมมชรูปครั้งแรกในอบายภูมิ 4 เรียกว่า อบายปฏิสนธิ ปฏิสนธิวิญญานในอบาย ได้แก่ สันตிரณจิต ที่สหระคตด้วยอุเบกขาฝ่ายอกุศลวิบาก เป็นปฏิสนธิในขณะที่หยั่งลงในภูมิแห่งอบาย ถัดจากปฏิสนธินั้นไป ก็เป็นภวังค์

2. กามสุคติปฏิสนธิ ปฏิสนธิในกามสุคติ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก กัมมชรูปครั้งแรกในกามสุคติภูมิ 7 เรียกว่า กามสุคติปฏิสนธิ ปฏิสนธิในกามสุคติ มี 2 ประเภท คือ (1) ไม่สมประกอบไม่ปกติ สันตிரณจิตที่สหระคตด้วยอุเบกขาฝ่ายอกุศลวิบาก ย่อมเป็นไปแก่พวกมนุษย์ พวกสัตว์ผู้บอดแต่กำเนิดเป็นต้น พวกเทวาผู้อาศัยอยู่บนภาคพื้น และพวกวินิปาติกาสุร ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ จุตินกามสุคติภพ (เรียกอีกอย่างว่า อเหตุกบุคคล) (2) สมประกอบปกติ มหาวิบากทั้ง 8 ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ในกามาสุคติภูมิ (เรียกอีกอย่างว่า สเหตุก-บุคคล) ปฏิสนธิทั้ง 9 อย่างนี้ ชื่อว่า กามสุคติปฏิสนธิ

3. รูปาวจรปฏิสนธิ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก กัมมชรูป ครั้งแรกในรูปภูมิ 15 เรียกว่า รูปาวจรปฏิสนธิ ปฏิสนธิในชั้นรูปาวจรมี 4 ประเภท คือ (1) วิบาก (คือผล) แห่งปฐมฌาน ย่อมเป็นไปในภูมิแห่งปฐมฌาน ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ และจติ (2) วิบากแห่งทุติยฌานและวิบากแห่งตติยฌาน ย่อมเป็นไปในภูมิแห่งทุติยฌานเหมือนกัน

¹⁰ พระลัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ภูมิจตุกกะและ ปฏิสนธิจตุกกะ, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, 2551), หน้า 212.

⁸ ม.ม. (ไทย) 12/454/493.

⁹ อภ.ก. (ไทย) 37/629/306.

(3) วิบากแห่งจตุตถฌาน ย่อมเป็นไปในภุมิแห่งตติยฌาน (4) วิบากแห่งปัญจฌาน ย่อมเป็นไปในภุมิแห่งจตุตถฌาน ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ และจุติ แต่สำหรับพวกอสังขญีสัตว์ มีรูปเท่านั้นเป็นปฏิสนธิ ปฏิสนธิ 6 อย่างนี้ชื่อว่า รูปาวจรปฏิสนธิ

4. อรูปาวจรปฏิสนธิ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก ครั้งแรกในอรูปภุมิ 4 เรียกว่า อรูปาวจรปฏิสนธิ ปฏิสนธิในชั้นอรูปาวจร ดังนั้น ปฏิสนธิวิญญาณ หมายถึง นามธรรมชนิดหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติรู้ชัดในอารมณ์ (กรรมกรรมนิมิต คตินิมิตอารมณ์) ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมต่อกับอดีตชาติ (จุติจิต) หรือที่เรียกว่าเกิดใหม่คือดวงแรกในภพใดภพหนึ่ง เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณหรือปฏิสนธิจิต และจิตที่เกิดต่อจากปฏิสนธิจิต ก็เรียกว่า ภวังคจิต (จิตที่รักษาภพคือไม่ให้สิ้นไปจากภพปัจจุบันนี้) ปฏิสนธิวิญญาณของแต่ละสัตว์นั้น ภพหนึ่งหรือชาติหนึ่งย่อมเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น พระภูิกจารย์จึงกล่าวว่า บทว่า ปฏิสนธิ คือ ให้ปฏิสนธิครั้งเดียวเท่านั้น แท้จริงด้วยกรรมครั้งเดียว หามีปฏิสนธิได้ในหลาย ๆ ชาติไม่จิตชนิดเดียวกันที่เกิดต่อกันเรียกว่า ภวังคจิต และเมื่อเกิดดวงสุดท้ายก็เรียกว่า จุติจิต และมีอารมณ์อย่างเดียวกันในชาติหนึ่ง เหมือนอย่างนั้นนั่นแล พระพุทธโฆสะจารย์เถระกล่าวถึงจิตที่เกิดต่อจากปฏิสนธิว่า “มูลภวังค์ เพราะเป็นเหมือนปฐมจิต (คือเกิดจากภวนาสันนกรรมเดียวกัน) เป็นวิบากอย่างเดียวกัน รับกรรมกรรมนิมิต คตินิมิตอารมณ์อย่างเดียวกัน”

ส่วนศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพุทธศาสนา ในการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บรรลุถึงความรู้แจ้งสามารถกำจัดกิเลสตัณหา อุปาทาน ได้ตามภูมิชั้นของตนตามพระอริยสงฆ์ แยกตามภูมิชั้นได้อีก 4 ประเภท คือ

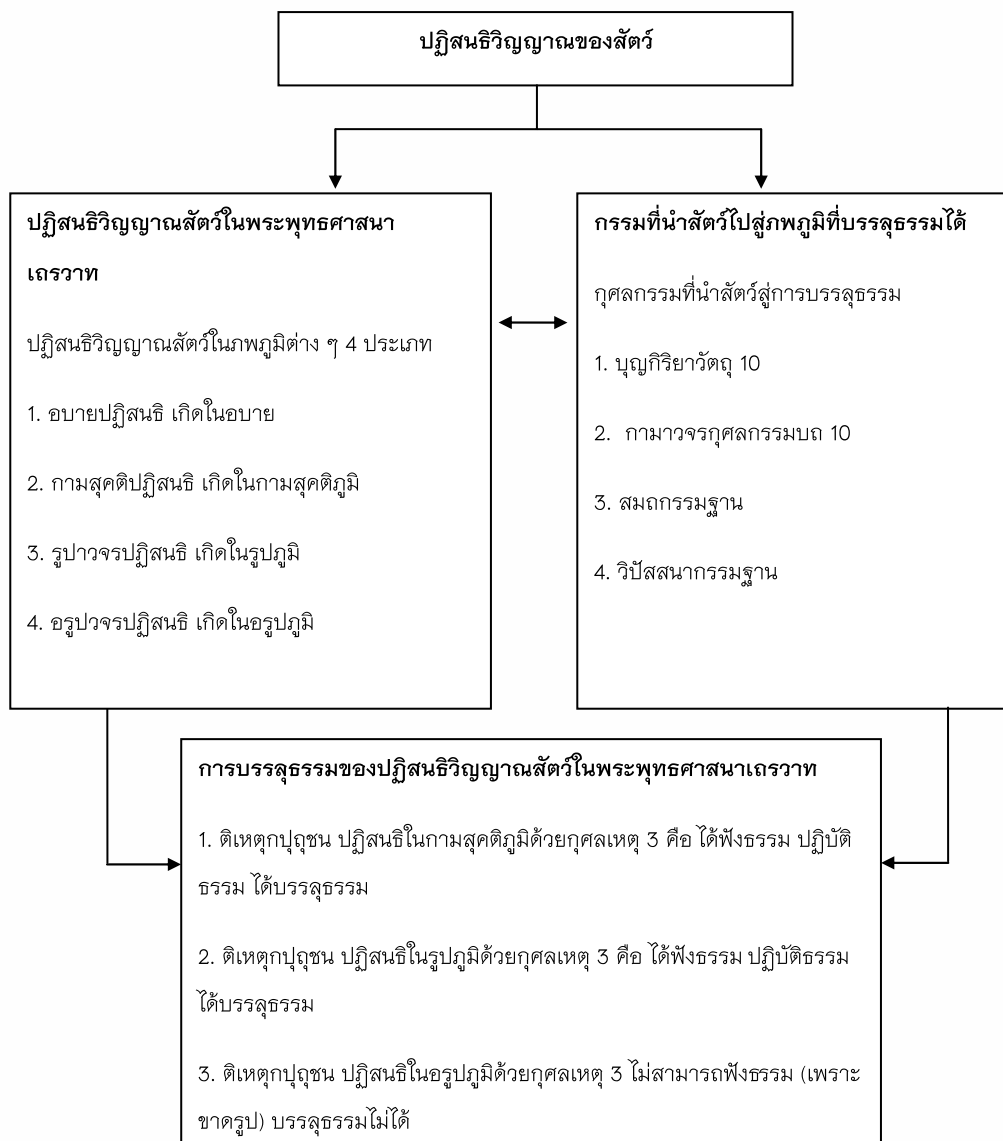
1. พระโสดาบัน ได้แก่ ผู้ที่บรรลุธรรมสามารถกำจัดกิเลสบางอย่างได้อย่างเด็ดขาด กิเลสเหล่านี้ เรียกว่า “สังโยชน์” มี 3 อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส

2. สกทาคามี คือ ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ละสังโยชน์ เบื้องต่ำ 3 ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วยคือ กามราคะ หมายถึง ความพอใจในกาม คือ ความเพลินในการได้เสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่น่าพอใจ และปฏิฆะ คือ ความกระทบกระทั่งในใจ คล้ายความพยายามอย่างละเอียด

3. อนาคามี คือ ผู้ไม่มาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลก อีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคิยสังโยชน์) ทั้ง 5 ประการ ได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง (อุทัมภาคิยสังโยชน์)

4. พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ประการ

แผนภูมิแสดงศักยภาพการบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพระพุทธศาสนา

อภิปรายผล

จากการศึกษา ปฏิสนธิวิญญาณ จำแนกได้ 4 อย่าง คือ (1) ปฏิสนธิในอบาย (2) ปฏิสนธิในกามสุคติ (3) รูปาวจรปฏิสนธิ การปรากฏขึ้นแห่งจิต ครั้งแรกในรูปภูมิ 16 และ (4) อรูปาวจรปฏิสนธิ การปรากฏขึ้นแห่งจิตครั้งแรกในอรูปภูมิ 4 ส่วนศักยภาพการบรรลุนิพพานของปฏิสนธิวิญญาณสัตว์ในพุทธศาสนา แยกตามภูมิชั้นได้อีก 4 ประเภท คือ พระโสดาบัน, สกทาคามี, อนาคามี และพระอรหันต์ ดังนี้

1) พระโสดาบันบุคคล ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พรหมที่ปฏิสนธิด้วย 3 เหตุ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ละสังโยชน์ได้ 3 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส

2) พระสกทาคามี ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พรหมที่ปฏิสนธิด้วย 3 เหตุ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ที่ละสังโยชน์ได้เด็ดขาด เช่นเดียวกับพระโสดาบัน แต่ทำให้เบาบางได้อีก 2 คือ กามราคะ และปฏิฆะ (ตณฺหณปรหาน)

3) พระอนาคามีบุคคล ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พรหมที่ปฏิสนธิด้วย 3 เหตุ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ละสังโยชน์ได้ 5 คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และปฏิฆะ (สมุทฺเทปรหาน)

4) พระอรหันตบุคคล ได้แก่ บุคคล ที่ละสังโยชน์ 10 ได้เด็ดขาด

กรรมที่นำสัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ ที่สามารถบรรลุนิพพานได้ ดังความอธิบายดังต่อไปนี้

กรรม รากศัพท์เดิมมาจากภาษาบาลี ว่า กมฺม (กัมมะ) ภาษาสันสกฤตใช้ว่า กรฺม กรรมเป็นคำกลาง ๆ แปลว่า การกระทำ แต่เมื่อจะตัดสินการกระทำนั้นว่าเป็นกรรมหรือไม่ และเป็นกรรมฝ่ายใดประเภทใด จะต้องดูที่เจตนาคือความตั้งใจ กรรม ตามรูปศัพท์

แปลว่า การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือ การกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ คือ ทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจทำดีก็ตามชั่วก็ตาม การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี ทำชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว และในกรณีที่กระทำที่ไม่มีเจตนา ก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในความหมายทางธรรม ฉะนั้นกรรมจึงเกิดจากเจตนา แล้วนำไปสู่การกระทำด้วยกาย วาจา และใจ กล่าวคือ บุคคลบางจำพวกในโลกนี้ปรุ้งแต่งกายสังขาร วจีสังขาร มโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ปรุ้งแต่งแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ถูกผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนมากระทบ ย่อมเสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว สัตว์ย่อมเกิดขึ้นเพราะกรรมที่ทำไว้ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้รับผลกรรม ที่ได้กระทำอันประกอบด้วยเจตนา ที่เกี่ยวข้องกับกาย วาจา ใจทั้งทางดีและทางไม่ดี ประเภทของกรรมตามนัยแห่งพระไตรปิฎก จำแนกกรรมออกเป็นประเภท ต่าง ๆ ได้ 2 ประเภทบ้าง 3 ประเภทบ้าง 4 ประเภทบ้าง ดังนี้

1. กรรม 2 ประเภท จำแนกตามคุณภาพ หรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุ ได้แก่

1) อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี หรือกรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะ

2) กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะและอโมหะ¹¹

2. กรรม 3 ประเภท จำแนกตามทวาร คือทางที่ทำการกรรม หรือทางแสดงออกของกรรมได้แก่

¹¹ อจ.ตัก. (ไทย) 20/445/131.

1) กายกรรม กรรมทำด้วยกาย หรือการกระทำทางกาย

2) วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจา หรือการกระทำทางวาจา

3) มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ¹²

3. กรรม 4 ประเภท จำแนกตามสภาพที่สัมพันธ์กับวิบากหรือการให้ผล ได้แก่

1) กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท และดื่มสุราเมรัย

2) กรรมขาว มีวิบากขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขาร ที่ไม่มีการเบียดเบียน ตัวอย่างคือ การประพฤติตามกุศลกรรมบถ 10

3) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว ได้แก่ กายสังขาร วจีสังขาร และมโนสังขารที่มีการเบียดเบียนบ้าง ไม่มีการเบียดเบียนบ้าง เช่น การกระทำของมนุษย์ทั่วไป

4) กรรมไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งสามอย่างข้างต้น หรือว่าโดยองค์ธรรม ได้แก่ โพชฌงค์ 7 หรือมรรคมีองค์ 8¹³

ประเภทของกรรมตามนัยแห่งอรรถกถา ท่านได้แบ่งกรรมไว้ถึง 12 ประเภท หรือกรรมสี่ 3 หมวด มีหัวข้อและความหมายโดยย่อ คือ

หมวดที่ 1 ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล

1) ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบันคือภพนี้

2) อุปัชชเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า

3) อปรายเวทนิยกรรม กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป

4) อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล
หมวดที่ 2 ว่าโดยกิจ คือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่

5) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด หรือกรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด

6) อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน

7) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น

8) อุปฆาตกรรม ได้แก่ กรรมฝ่ายตรงข้ามที่มีกำลังแรง

หมวดที่ 3 ว่าโดยปากทานปริยาย คือจำแนกตามแง่ที่ยกเยื้องกันคือ ลำดับความแรงในการให้ผล

9) คุรุกรรม กรรมหนัก ได้แก่ อนันตริยกรรม 5

9.1) มาตุฆาต ฆ่ามารดา

9.2) ปิตุฆาต ฆ่าบิดา

9.3) อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์

9.4) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงยังพระโลหิตให้ห้อขึ้นไป

9.5) สังฆเภท ยังสงฆ์ให้แตกจากกัน (คุรุกรรมสำหรับพระสงฆ์เท่านั้น)

10) พหุลกรรม หรืออาจิณณกรรม กรรมทำมากหรือกรรมเคยชิน

11) อาสันนกรรม กรรมจวนเจียนหรือกรรมใกล้ตาย

12) กตัตตากรรม หรือกตัตตาวาปนกรรม กรรมลัทธิว่าทำ

¹² ม.ม. (ไทย) 13/64/56.

¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 32, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, 2555), หน้า 243.

ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทต้องมีความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มี 4 ประการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม คือ

1. กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง

2. วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือเชื่อว่าการกระทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุผลเกิดจากความดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

3. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

4. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ¹⁴

ระดับการบรรลุธรรมในการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บรรลุถึงความรู้แจ้งสามารถกำจัดกิเลสตัณหา อุปาทานได้ตามภูมิชั้นของตน ได้แก่ ดิเฑกุปุชฌน ปฏิสนธิด้วยมหายวิปากญาณ สัมปยุตตจิต 4 ดวงใดดวงหนึ่ง และแยกตามภูมิชั้นของการบรรลุธรรมได้อีก 4 ประเภท ได้แก่

พระโสดาบันได้แก่ ผู้ที่บรรลุธรรมสามารถกำจัดกิเลสบางอย่างได้อย่างเด็ดขาด กิเลสเหล่านี้เรียกว่า “สังโยชน์” มี 3 อย่าง คือ (1) สักกายทิฏฐิ (2) วิจิกิจฉา (3) สีลัพพตปรามาส

สกิทาคามี หรือ สกิทาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว เป็นชื่อเรียกพระ

อริยบุคคลลำดับที่ 2 ใน 4 ประเภท ที่เรียกว่า “ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว” หมายถึงพระสกิทาคามี จะเกิดในกามาวจรภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะถึงพระนิพพานผู้ได้บรรลุสกิทาคามีผลคือ ผู้ที่ละสังโยชน์ เบื้องต่ำ 3 ประการแรกได้เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วย คือ กามราคะ หมายถึง ความพอใจในกาม คือ การความเพลินในการได้เสพ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ ที่น่าพอใจ และปฏิฆะ หมายถึง ความกระทบกระทั่งในใจ คล้ายความพยายามอย่างละเอียด หากละสังโยชน์เบื้องต้นทั้งสองประการนี้หมดไปก็จะเป็นพระอนาคามี

อนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลกอีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต้น ทั้ง 5 ประการ ได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง

พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษ สูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ประการ เป็นทักขิโณบุคคลอันเลิศในโลก

ผลของกรรมในพระสูตร หลักกรรมหรือกฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขาย่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น” แต่เนื่องจากกรรมบางอย่างหรือการกระทำบางครั้งอาจไม่มีผลปรากฏชัดในทันที ผู้มีปัญญาน้อยจึงมองไม่เห็นผลแห่งกรรมของตนในบรรดาพระสูตรที่แสดงถึงกรรมและการให้ผลของกรรม ที่ตรงไปตรงมาและชัดเจนนอกเหนือจากจุฬามณีวัฏฏะแล้ว ก็ยังมีพระสูตรอีกสูตรหนึ่งที่แสดงถึงกรรมและการให้ผลของกรรมไว้อย่างละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ผลของกรรม ซึ่งเป็นที่สงสัยของคนจำนวนมาก เช่น บางคนทำกรรมดีอยู่สม่ำเสมอ แต่ได้

¹⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2548), หน้า 181.

รับผลชั่ว ส่วนคนที่ทำชั่วมาโดยตลอด กลับได้รับผลดี ที่เป็นเช่นนี้เป็นเพราะอะไร พระสูตรๆ นี้จะให้ความกระจ่างในเรื่องเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี พระสูตรที่ว่า ก็คือมหากัมมวิภังคสูตร ซึ่งในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรม และการให้ผลของกรรมอย่างละเอียด ทั้งกรรมในอดีตที่ให้ผลในปัจจุบัน กรรมปัจจุบันที่ให้ผลในปัจจุบัน และกรรมในปัจจุบันที่จะให้ผลในอนาคต คือชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป อีกทั้ง เรื่องของความเชื่อ ที่บุคคลต่างล้วนมีความเชื่อในสิ่งที่ตนเองได้สัมผัสมาเท่านั้น ว่าถูก ของคนอื่นที่เห็นผิดไปจากตนถือว่าผิดหมด ซึ่งมีใจความแห่งพระสูตรโดยย่อ ดังนี้

1) บรรดาคน 4 จำพวกในโลกนี้ คนที่ชอบฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์... และเป็นมิจฉาภิภูฏ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะกรรมชั่วที่เขาทำไว้ในชาติก่อนหรือในภายหลังให้ผล หรือว่าเพราะมิจฉาภิภูฏที่เขายึดมั่นในเวลาใกล้จะตายให้ผลก็ได้ แต่คนที่ทำกรรมชั่วอย่างนั้น เขาย่อมได้รับผลแห่งกรรมชั่วที่ทำในชาตินี้ก็มี ในชาติหน้าหรือชาติต่อไปก็มี

2) บรรดาคน 4 จำพวกในโลกนี้ คนที่ชอบฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์...และเป็นมิจฉาภิภูฏ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนหรือในภายหลังให้ผล หรือว่าเพราะสัมมาภิภูฏที่เขายึดมั่นในเวลาใกล้จะตายให้ผลก็ได้ แต่คนที่ทำกรรมชั่วอย่างนั้น เขาย่อมได้รับผลแห่งกรรมชั่วที่ทำในชาตินี้ก็มี ในชาติหน้าหรือชาติต่อไปก็มี

3) บรรดาคน 4 จำพวกในโลกนี้ คนที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์...และเป็นสัมมาภิภูฏ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมดีที่เขาทำไว้ในชาติก่อนหรือในภายหลังให้ผล หรือว่าเพราะสัมมาภิภูฏที่เขายึดมั่นในเวลาใกล้จะตายให้ผลก็ได้ แต่คนที่ทำกรรมดีอย่างนั้น เขาย่อมได้รับผลแห่งกรรม

ดีที่ทำในชาตินี้ก็มี ในชาติหน้าหรือชาติต่อไปก็มี

4) บรรดาคน 4 จำพวกในโลกนี้ คนที่เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์...และเป็นสัมมาภิภูฏ หลังจากตายแล้วได้ไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะบาปกรรมที่เขาทำไว้ในชาติก่อนหรือในภายหลังให้ผล หรือว่าเพราะมิจฉาภิภูฏที่เขายึดมั่นในเวลาใกล้จะตายให้ผลก็ได้ แต่คนที่ทำกรรมดีอย่างนั้น เขาย่อมได้รับผลแห่งกรรมดีที่ทำในชาตินี้ก็มี ในชาติหน้าหรือชาติต่อไปก็มี¹⁵

การเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่า กรรมนี้ทั้งดีและชั่ว ใครทำใครได้ ใครไม่ทำก็ไม่ได้ ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำได้หรือไม่ให้บริสุทธิ์นั้นหาได้ไม่ ถ้าหากว่าเขาไม่ทำเอาเอง ความเชื่อว่าทุกคนมีการกระทำเป็นของตนเอง คือ ความเชื่อที่ตอกย้ำลงไปว่า เมื่อทำดีย่อมได้รับผลดี เมื่อกระทำชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่วนั้นตอบสนอง คือ ย่อมจะได้รับผลกรรมนั้นเป็นของตนเองแน่นอน เปรียบกับหว่านพืช ผลเช่นใด ก็ได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว โดยที่ไม่มีผู้ใดสามารถทำกรรมแทนกันได้ ทุกคนล้วนได้รับผลกรรมที่ตนทำขึ้นทุกอย่าง ไม่มีผิดเพี้ยน เบี่ยงเบนออกไป กรรมใดใครเป็นผู้กระทำ ผู้นั้นต้องเป็นผู้รับผล จะรับผลแทนกันไม่ได้ หรือจะรับผลแต่กรรมดี แล้วโยนผลกรรมชั่วให้แก่คนอื่นก็ไม่ได้ เป็นเรื่องเฉพาะตน โยนให้คนอื่นไม่ได้ แต่เพราะเหตุว่า ตนต้องรับผลของการกระทำนั้น จึงเชื่อว่า สัตว์มีกรรมเป็นของของตน คือเชื่อว่าคนแต่ละคนมีกรรมเป็นของตนเอง และจะต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้น

¹⁵ ม.ธ. (ไทย) 14/300/360.

การกำเนิดครั้งแรกของสัตว์ เรียกว่า ปฏิสนธิ การปฏิสนธิวิญญานของสรรพสัตว์ แต่ละชนิด แต่ละคน หรือแต่ละประเภทมี ศักยภาพที่แตกต่างกัน ปฏิสนธิวิญญาน หมายถึง ปฐมจิต พร้อมเจตสิก และกัมมชรูปดวงแรกของของสัตว์ในภพปัจจุบันอันเกิดสืบเนื่องมาจากจิตจิตในอดีตชาติที่ผ่านมามีลักษณะเป็นนามธรรมชนิดหนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติรู้ชัดในอารมณ์ กรรม กรรมนิमित คตินิมิต อารมณ์ ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมต่อกับอดีตชาติ คือ จิตจิต หรือที่เรียกว่าเกิดใหม่คือดวงแรกในภพใดภพหนึ่ง เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญานหรือปฏิสนธิจิต และจิตที่เกิดต่อจากปฏิสนธิจิต ก็เรียกว่า ภวังคจิต คือจิตที่รักษาภพคือไม่ให้ลื่นไถลจากภพปัจจุบันนี้ ปฏิสนธิวิญญานของแต่ละสัตว์นั้น ภพหนึ่งหรือชาติหนึ่งย่อมเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวเท่านั้น จิตชนิดเดียวกันที่เกิดต่อกันเรียกว่า ภวังคจิต และเมื่อเกิดดวงสุดท้ายก็เรียกว่า จิตจิต และมีอารมณ์อย่างเดียวกันในชาติหนึ่ง เมื่อปฐมจิตของมนุษย์หรือสัตว์เกิดขึ้น มนุษย์และ สรรพสัตว์จึงต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. กรรมดี กรรมชั่วที่ทำแล้วในอดีตภพที่พร้อมส่งผล
2. ปฏิสนธิวิญญาน
3. ตัณหา คือ โลภะเจตสิกที่มีพลังสะสมอยู่ในจิตเป็นตัวสืบต่อ หรือที่เรียกว่า สมุทัยสังขจะ เหตุให้เกิดทุกข์มีอยู่จริง ได้แก่ ภวตัณหา

ประเภทแห่งปฏิสนธิวิญญานจำแนกออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1. อบายปฏิสนธิ ปฏิสนธิในบาย คือการปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก กัมมชรูปครั้งแรกในอบายภูมิ 4 เรียกว่า อบายปฏิสนธิ ปฏิสนธิวิญญานในอบาย ได้แก่ สันตிரณจิตที่สหรคด้วยอุเบกขาฝ่ายอกุศลวิบาก เป็น

ปฏิสนธิในขณะที่หยั่งลงในภูมิแห่งอบาย ถัดจากปฏิสนธิขึ้นไปเป็นภวังค์

2. กามสุคติปฏิสนธิ ปฏิสนธิในกามสุคติ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก กัมมชรูปครั้งแรกในกามสุคติภูมิ 7 เรียกว่า กามสุคติปฏิสนธิ ปฏิสนธิในกามสุคติ มี 2 ประเภท คือ (1) ไม่สมประกอบไม่ปกติ สันตிரณจิตที่สหรคด้วยอุเบกขาฝ่ายอกุศลวิบาก ย่อมเป็นไปแก่พวกมนุษย์ พวกสัตว์ผู้บอดแต่กำเนิดเป็นต้น พวกเทวาผู้อาศัยอยู่บนอากาศ และพวกวินิปาติกาสูร ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ จิตในกามสุคติภพ (อเหตุกบุคคล) (2) สมประกอบปกติ มหาวิบากทั้ง 8 ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ในกามาสุคติภูมิ (สเหตุกบุคคล) ปฏิสนธิทั้ง 9 อย่างนี้ ชื่อว่า กามสุคติปฏิสนธิ

3. รูปาวจรปฏิสนธิ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก กัมมชรูป ครั้งแรกในรูปภูมิ 15 เรียกว่า รูปาวจรปฏิสนธิ ปฏิสนธิในชั้นรูปาวจรมี 4 ประเภท คือ (1) วิบาก (คือผล) แห่งปฐมฌาน ย่อมเป็นไปในภูมิแห่งปฐมฌาน ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ และจิต (2) วิบากแห่งทุติยฌานและวิบากแห่งตติยฌาน ย่อมเป็นไปในภูมิแห่งทุติยฌานเหมือนกัน (3) วิบากแห่งจตุตถฌาน ย่อมเป็นไปในภูมิแห่งตติยฌาน (4) วิบากแห่งปัญจฌาน ย่อมเป็นไปในภูมิแห่งจตุตถฌาน ด้วยอำนาจแห่งปฏิสนธิ ภวังค์ และจิต แต่สำหรับพวกอสังขยีสัตว์ มีรูปเท่านั้นเป็นปฏิสนธิ ปฏิสนธิ 6 อย่างนี้ ชื่อว่า รูปาวจรปฏิสนธิ

4. อรูปาวจรปฏิสนธิ การปรากฏขึ้นแห่งจิต เจตสิก ครั้งแรกในอรูปภูมิ 4 เรียกว่า อรูปาวจรปฏิสนธิ ปฏิสนธิในชั้นอรูปาวจร

การบรรลุธรรมของปฏิสนธิวิญญาน สัตว์ในพระพุทธานุสาเถรวาท ได้แก่ ดิเหตุกปุณณ ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พรหม ที่ปฏิสนธิด้วย 3 เหตุ คือ อโลภะ อโมหะ 3 จำพวก ได้แก่

1. ตีเหตุกပ္ถุชน ปฏิสนธิในกาม
 สุกตัญญูด้วยกุศลเหตุ 3 คือ ได้ฟังธรรม ปฏิบัติ
 ธรรม ได้บรรลุธรรม

2. ตีเหตุกပ္ถุชน ปฏิสนธิในรูปภูมิ
 ด้วยกุศลเหตุ 3 คือ ได้ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม
 ได้บรรลุธรรม

3. ตีเหตุกပ္ถุชน ปฏิสนธิในอรุภูมิ
 ด้วยกุศลเหตุ 3 คือ ไม่สามารถฟังธรรม
 (เพราะขาดรูป) จึงไม่สามารถบรรลุธรรม

ดังนั้น ศักยภาพของการบรรลุธรรม
 ในพระพุทธศาสนาเถรวาทขึ้นอยู่กับหลักปฏิบัติ
 2 ประการ คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนา

กรรมฐาน เพื่อพัฒนาจิตให้สามารถต้านทาน
 กิเลสที่เข้ามากระทบทางอายตนะทั้งภายนอก
 และอายตนะภายในได้ รู้เท่าทันแห่งเหตุเกิด
 แห่งทุกข์และวิธีการดับทุกข์ได้ การปฏิบัติ
 ธรรมเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและการบรรลุ
 ธรรมอันเป็นไปตามสติปัญญานั้นขึ้นอยู่กับ
 ผู้ปฏิบัติว่าจะสามารถละกิเลสตัณหา
 ทั้งหลายทั้งปวงได้โดยสิ้นเชิงอันมีพระนิพพาน
 เป็นอุดมคติสูงสุดตามคติทางพระพุทธศาสนา
 เถรวาท

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- พระลัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2551). *ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ภูมิจตุกกะ และปฏิสนธิจตุกกะ*. กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ.
- มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย. (2539). *ขุททกนิกาย มรุตตถวิลาสิณี พุทธวังสอรรถกถา พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปปัณณาสก์ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิณปิฎก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *อภิธรรมปิฎก ปุคคัลบัญญัติ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย.
- อนรุทธาจารย์เถระ, พระคันธสาราภิวังค์ แปล. (2546). *อภิธัมมัตถสังคหะ*. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันกราฟิค เพลท.

